

ПОСТИГАНЕ НА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СФЕРАТА НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE AREA OF HIGHER EDUCATION

КОНДЕВ Георги Иванов
KONDEV Georgi Ivanov
kondev@mail.bg, kondev@uctm.edu

*Химикотехнологичен и металургичен университет – София,
Катедра “Икономика и стопанско управление”,
България, София, бул. Климент Охридски 8*

Динамичното развитие на съвременната икономика и общество като цяло изисква полагане на сериозни усилия и ангажираност от страна на университетите по посока на принципите свързани с така популярното устойчиво развитие. Подобна тема е особено актуална, в края на определеното от ООН десетилетие на образованието за устойчиво развитие. Настоящата статия има за цел да се определят някои от ключовите проблемни области, които възпрепятстват висшите училища по пътя към устойчивост. Разбира се изброените пречки съвсем не изчерпват всички възможности за провал, но дават отправна точка за бъдещи изследователски проекти в областта. Посочените пречки за постигане на устойчиво развитие се основават предимно на разбирането на преподаватели и служители и обхващат финансовите, административни, културни и индивидуални такива. В края на статията са предложени и набор от препоръки и насоки за подобрене на текущото състояние в областта на висшето образование.

Ключови думи: устойчиво развитие, висше образование, непрекъснати подобрения.

Dynamic development of the modern economy and society generally requires serious efforts and commitment of universities in the direction of the principles related to sustainable development such popular nowadays. A similar topic is especially relevant at the end of the stated by the UN decade of education for sustainable development. This article aims to identify some of the critical areas that prevent universities towards sustainability. Of course listed obstacles is not exhaust all possibilities of failure, but give a starting point for future research projects. These obstacles to sustainable development is based primarily on understanding the faculty and staff and cover financial, administrative, cultural and individual ones. The article proposed a set of recommendations and guidelines for the improvement of the current position in the field of higher education.

Keywords: sustainable development, self-assessment organizational excellence.

Въведение. Успешното разгръщане на концепцията за устойчиво развитие, която обединява стремежа към икономически растеж, качество на околната среда и социална отговорност все повече зависи и от усилията полагани в сферата на висшето образование. Реализирането на устойчиви инициативи от компании по цял свят, е доказателство за осъзнаване на ползите от подобни действия от мениджърите и търсене на по-висока конкурентоспособност. Ръководството на тези компании насочва усилия към провеждане на целенасочена политика по устойчиво развитие. Това включва търсене на нови възможности за иновации в продукти, процеси и взаимоотношения с клиенти и партньори, за да се ускори

обучението и придобиването на нови умения сред служителите в компанията. В тази верига водеща до разгръщане на устойчивото развитие в различни области ключово място заема висшето образование със своята материална база, преподаватели и възможност да подпомогне по-пълното осъзнаване на принципите залегнали в концепцията и тяхното практическо приложение.

Значително предизвикателство е интегриране на устойчивото развитие в споменатия по-горе контекст, т.е. насърчаване на усилията за използване на знания и умения за подобряването качеството на живот и благосъстоянието на настоящите и бъдещи поколения. Тази реалистична, трудно постижима цел е

поставена на ежедневно изпитание от все по-динамичните промени, които са пряко свързани с начина на живот в обществото. Тематиката и използваните техники на преподаване, оказват влияние върху начина, по който добиваме суровини, произвеждаме и потребяваме продукти от една страна. От друга влияе и върху глобалното затопляне, безотговорното и прекомерно използване на минерални суровини и природни ресурси, все действия намаляващи устойчивостта в национален и глобален аспект.

Introduction. The successful deployment of concept of sustainable development that unites the pursuit of economic growth, environmental quality and social responsibility increasingly depends on the efforts made in the field of higher education. Implementation of sustainable initiatives by companies worldwide is evidence of awareness of the benefits of such actions by managers and search of higher competitiveness. The management of these companies focuses efforts to conduct a targeted policy on sustainable development. This includes seeking new opportunities for innovation in products, processes and relationships with customers and partners to accelerate the training and the acquisition of new skills among employees in the company. In this chain leading to deployment of sustainable development in various areas occupies a key place for its higher education facilities, teachers and the opportunity to assist the full realization of the principles embodied in the concept and its practical application.

A major challenge is the integration of sustainable development in the above mentioned context, i.e. promoting efforts to use knowledge and skills for improving quality of life and prosperity of present and future generations. This realistic and hard to achieve target is set on an everyday challenge of increasingly dynamic changes directly related to the way of life in society. Themes and techniques used to teach, influence the way in which extract raw materials, produce and consume products of the country. On the other affects global warming, irresponsible

and excessive use of mineral and natural resources, increasingly decreasing robustness activities at national and global level.

1. Място на висшите училища в устойчивото развитие.

Висшите училища, тяхната връзка с бизнес средата, и влиянието им върху обществото претърпяха съществени промени през последното десетилетие. Според традиционното схващане ролята им е свързана предимно с осигуряване високо качество на обучение и научни изследвания в конкретни направления. Към настоящият момент те търсят в по-голяма различни възможности за влияние върху устойчиво развитие на обществото и средата в която функционират. Наред с това отделят време и усилия за идентифициране и прилагане на практика на своите нови отговорности към обществото. [1] Разбира се, стремежа към устойчиво развитие на институционално и организационно ниво ги изправя пред сложни и многобройни предизвикателства. Успешното справяне с тях е лесно и бързо, когато се разглеждат като допълнителни възможности, а не като сериозни ограничения или препятствия. Така освен предлагането на висококачествено обучение, дейностите се фокусират и върху ефективността, конкурентоспособността и подобряване на образованието в световен мащаб. Съществуват множество примери, които показват как висшите училища се ангажират пряко с принципите на устойчиво развитие и ги прилагат във всички свои дейности и в полза на обществото като цяло. [2] Именно така биха могли да въздействат върху икономическата и социална среда в полза на устойчивото развитие, което от световната комисия за околна среда и развитие към ООН се определя като:

“развитие, което отговаря на потребностите на настоящето, без да излага на риск способността на бъдещите поколения да удовлетворяват своите нужди“. [3]

В този контекст именно висшите училища заемат водещи позиции във

всички области на научните изследвания, преподаване и обучение, устойчивост и социална отговорност, може да окажат подкрепа за изпълнение на посланието на ОО. В крайна сметка от усилията на преподаватели и административни служители зависи намирането на начини за практическо приложение на принципите на устойчиво развитие в рамките на висшето училище. За изпълнението на такава задача е необходимо да се помисли сериозно не само за учебното съдържание, но и за процеса по неговото представяне. [4]

В действителност именно споменатите формирования носят огромната отговорност за повишаване на обществената информираност, придобиване на знания, умения и морални ценности водещи до бъдеща силна устойчивост на средата. Висшето образование, в неговия общ вид е организирано в тясно специализирани области на познанието и други т. нар. фундаментални (традиционни) дисциплини. Проектирането на устойчиво развитие в глобализираната среда изисква съществена промяна на процесите, с подчертана екипна работа и тясно сътрудничество с други подобни организации и бизнеса. [5] Така чрез многостранно разгръщане и подкрепа от всички участници в процеса, принципите на устойчиво развитие ще достигнат до всички заинтересовани страни в обществото и бизнеса.

Редица изследвания проведени сред множество висши училища показват, че по-голяма част от тях са интегрирали принципите на устойчивото развитие в своите учебни планове, научни изследвания и административни дейности. [6]

Въпреки наличието на положителни примери и непрекъснатите усилия за разпространения на устойчивото развитие, все още има университети, където има още какво да се направи за постигане на окончателен успех. [7] Ето защо от първостепенна важност, за гарантиране на успех при подобни инициативи е необходимо да бъдат определени ясно и

точно възможните пречки по пътя към устойчивост. Настоящата статия има за цел да представи поне част от тях, като разбира се с посочените не се изчерпват всички възможни, които в голяма степен зависят от индивидуалните особености и организационна структура на висшето училище. На следващ етап от проучването предстои систематизиране на конкретни предложения за преодоляване на представените проблемни области.

2. Връзка между образование и устойчиво развитие.

Ролята и мястото на висшите училища в процесите на обучение по устойчиво развитие е подчертано ясно в Agenda 21 приета преди повече от двадесет години на конференцията за околна среда и устойчиво развитие в Рио де Жанейро през 1993г. Именно според този план за действие образованието е от решаващо значение за насърчаване на устойчивото развитие и подобряване на способностите на хората, за да могат да разрешават важни проблеми с околната среда и нейното развитие. На конференцията се развива и тезата, че началното образование осигурява основни знания и умения, то тяхното развитие в разглеждания контекст е необходимо да бъде съществена част от средното и висше такова. Друг важен елемент е изграждане на култура за постигане на екологично и етично съзнание, ценности и нагласи, умения и поведение в съответствие с устойчивото развитие, както и за ефективно участие в обществото при вземане на решения.

Точното идентифициране на съществуващите бариери при въвеждане на принципите на устойчиво развитие във висшите училища е първата стъпка по пътя към промяна в мисленето и нагласите. Това е така тъй като ако съществуващите проблемни области не се определят компетентно в началото, то предприетите действия по избягването им не биха дали очаквания положителен резултат. Тук критичен елемент е вземането на правилни решения от правилни хора, за да се преодолеят настоящи бариери и да се ускорят усилията за постигане на

устойчиво развитие. Високата мотивация и ентузиазъм от осъществяването на промените са индикатор за успешно управление и наличие на лидерски умения ръководителите на процеса.

Вече повече от десет години редица автори, извършват и публикуват резултати от проучвания относно факторите, които биха могли да разгръщането на различни дейности водещи до устойчивост във висшите училища. [8] Сред по-известните от тях са липса на информираност, интерес, знания и обвързаност на участниците, организационна структура, финансови и времеви ограничения, липса на подкрепа от висшето ръководство, липса на подходящи комуникационни канали за вертикална и хоризонтална комуникация, несъгласие и вътрешна съпротива спрямо промените, липса на по строги подзаконови регулации, недостатъчно мулти дисциплинарни научни изследвания, липса на ясни ключови индикатори за изпълнението (KPI), технически и бюрократични проблеми и др. Въпреки общия характер на изброените проблемни области, проявата им във висшите училища при прилагане принципите на устойчиво развитие, те се срещат както по единично така и в тяхната цялостност. Идентифицирането на други, различни от представените пречки за постигане на устойчиво развитие е обект на бъдещи изследвания и апробирането им сред висшите училища.

3. Ключови елементи при оценка на бариерите за разгръщане на устойчивото развитие във висшите училища.

3.1. Методични указания за бъдещи изследвания

Първият ключов елемент по идентифициране на пречките е генериране на въпроси и събиране на данни сред участниците в дадена организация решила да прилага устойчивото развитие в своята работа. Един от възможните варианти е провеждане на полуструктурирани интервюта за генериране на идеи за бъдещо развитие сред представители на

различни групи от организационната структура. Важен момент тук е напълно доброволното участие на всички и наличието на представители от всяка отделна група в структурата. Така с потенциалните участници се осъществява контакт по електронната поща с информация темата на дискусиата, обхвата и целите на изследването. Една от примерните теми би могла да бъде: *„Възможности за постигане на устойчиво развитие във висшето образование“*. Броят на участниците е различен в зависимост от общия брой в организация, но всяка група не надвишава осем до десет интервюирани, за бърза и лесна обработка на резултатите.

На този етап всеки участник се интервюира еднократно, а информацията се изпраща в писмен вид до екипа провеждащ проучването за потвърждение и заключителни коментари. Това се прави с цел съгласуване и утвърждаване на данните и възможност за компетентното им и задълбочено изучаване от специалисти в областта на устойчиво развитие.

Тъй като анкетите и интервютата са анонимни, на всеки участник се присвоява персонален код, за да се гарантира поверителност и безпристрастност при оценката. Така не само личните, но административни данни на участниците биха се запазили в тайна от останалите участници.

Структурирането на въпросите би било удачно да бъдат с отворена и затворена форма за получаване на бърза и всеобхватна информация от участниците от една страна и точна обработка на данните от друга. При анализа е възможно използването на методи от т. нар. тематични мрежи въз основа на насоките на различни автори. [9]

3.2. Очаквани резултати и коментар

В следствие на проведено хипотетично изследване и анализ на получените резултати, ключов въпрос е разкриване на възможните пречки за постигане на устойчиво развитие от страна на хора в т. нар. академични среди.

Част от възможните констатации по

представената тема (като с тях не се изчерпват всички проблемни области) са следните няколко:

➤ **Недостиг на финансов ресурс и финансови ограничения**

Проблемите с наличието на финансов ресурс са едни от най-съществените, бих казал даже ключови, за висшите училища при реализирането на каквито и да било инициативи. Ето защо успешното разгръщане на плановете за устойчиво развитие може да се забави във времето или дори да претърпи провал поради липса на настояща или несигурна бъдеща финансова обезпеченост.

Реализирането на всеки проект, както и въвеждането на нови практики и дейности водещи до устойчиво развитие зависи изцяло от стабилна осигуреност с финансови средства. Постигането на тази цел гарантира устойчивост, като дори след приключване на финансирането, програмата/ проекта няма да спре понататъшното си развитие. В конкретния случай с висшите училища това би следвало да се разглежда като проблем, който да бъде разрешен по взаимно съгласие между страните осигуряващи финансирането. Това би осигурило бъдещия успех на предвидените етапи по възприемане на принципите на устойчиво развитие, спрямо приетата предварително последователност. Ето защо, за да се преодолее финансовият проблем още в начален етап, съществуват няколко възможности, които може да се приложат. На първо място е необходимо компетентно и точно приоритизиране на разходите (задължителни, необходими, неизбежни, допълнителни) извън стандартното им класифициране (преки, косвени и т.н.). При тази стъпка екипа по проекта би следвало въз основа на проведено проучване да сведе до минимум или да елиминира дори т. нар. излишни разходи (загуби). В действителност, част от инициативите за устойчиво развитие не изискват сериозно финансиране, като в краткосрочен период след въвеждането им биха довели до спестяване на стотици евро респективно лева, ако се прилагат успешно. Подобни примери водещи до

екологична и икономическа устойчивост са свързани с така популярната енергийна ефективност, рециклиране, намаляване броя на хартиените документи и др.

Друга възможност за преодоляване на ограниченото финансиране е цялостната политика по устойчиво развитие, да бъде свързана с реализиране на множество малки проекти, в рамките на висшето училище, но с различна насоченост – екологична, икономическа, социална и т.н. След което, да се търси финансиране отделно за всеки от тях чрез заеми, дарения, Европейски програми, държавата и др. Така необходимите ресурси ще бъдат разсрочени във времето, а размерът им ще бъде по-малък, което би улеснило тяхното осигуряване. Едно добро начало в тази посока би била реализацията на проекти, които намаляват негативното въздействие върху околната среда, чрез намаляване на емисиите на парникови газове, използване на енергия и свежа питейна вода, контрол на канализация и замърсители, използване на съоръжения за възобновяема енергия и др. Реализирането на подобни проекти може да доведе до 30% възвращаемост на инвестицията, като при всеки се отчитат индивидуалните особености на оценявания обект.

➤ **Административни и бюрократични ограничения**

Прекомерните административни и бюрократични изисквания във висшите училища твърде често се превръщат в значителни пречки за постигане на устойчивост. Реализирането на проекти водещи до устойчиво развитие е свързано в голяма част от случаите с т. нар. обществени поръчки, където правилата, документите и отговорностите на служителите са строго регламентирани. Преодоляването на подобна бариера за постигане на успех е възможно чрез допълнително обучение на служителите, по-гъвкаво и практично отношение спрямо проектите без да се нарушават законовите норми. Друго възможно решение е създаване на мрежа от висши училища, в която те да обменят опит относно решенията при реализиране на поръчка, като при необходимост в мрежата може да

се включат и различни неправителствени организации.

Редица административни и бюрократични ограничения съществуват и по отношение на наемането на преподаватели и тяхното академично израстване. При наличие на свободна позиция за преподавател по дадена дисциплина, наемането е за сравнително кратък период (в зависимост от квалификацията), което ограничава неговата лична перспектива за дългосрочно придобиване на знания и умения. Успешни мерки за преодоляване на подобна пречка се реализират чрез наличието на докторанти, пост докторанти, гост-преподаватели, но дори и там съществуват бюрократични пречки и процедури. Добрите примери в тази насока са свързани със създаване на ясни и точни процедури, които да подпомагат разглеждания процес и биха довели до устойчиво развитие на служителите.

Успешното минимизиране или оптимизиране на административните бариери пред устойчивостта изисква ясно изразена подкрепа от академичното ръководство. Проявата на решителност, гъвкавост и адаптивност от тях към динамичните промени в средата е допълнителна мотивация за всички участници в процесите по устойчиво развитие. Подобен стил на управление показва спокойствие и увереност сред самото академично ръководство, както и по-добри резултати и ефективност по отношение на инициативи за устойчиво развитие. Всъщност в такава обстановка на промени административните регулации и бюрокрацията е необходимо да съществуват реално единствено до определено ниво, което да гарантира извършването на организационните процедури. Така би се постигнала висока ефективност на дейностите, без да се забавя и компрометира изпълнението им или да се възпрепятства гъвкавостта.

► **Културни и етични ограничения**

Наличието на културни и етични взаимоотношения във висшите училища е особена актуална тема с оглед осигуряване на т. нар. академичен дух и среда за

развитие. В контекста на устойчивото развитие може да се възприе като умело съчетаване на положителни качества като ентузиазъм, иновативност, точност, честност, стил на поведение и др. Подобна култура не може да се купи или имитира, тъй като от една страна е резултат от индивидуални усилия, нагласа и особености на всеки отделен човек, а от друга е огледало за вътрешнофирмената среда.

Пълноценното разгръщане на принципите на устойчиво развитие би могло да се провали от наличието на остри културни различия във висшите училища. Това е и една от пречките, която ще в начален етап, може да бъде водещ негативен фактор, особено сред членовете на академичния състав. Подобни конфликти възникват в резултат на културни различия или вътрешна съпротива към някои промени, основани на индивидуални културни възприятия или приети норми.

Осъществяването на промени по пътя към устойчивост в рамките на академичната среда може да е свързано с формиране на нови институционални звена. В следствие на това е възможно в определени ситуации те да противоречат със своите действия на съществуващите структури и академична култура. Ето защо преди предприемането на такъв холистичен подход е необходим експертен поглед върху работата на системата по отношение на норми, правила, практики и култура. На следващо място се търсят конфликтни точки, процеси и дейности и се разписват мерки за тяхното адекватно преодоляване в контекста на целите, мисията и визията.

Преодоляване на подобен вид пречки отнема много време и усилия от всички участници в процеса по устойчиво развитие. Трудно постижима задача е да се достигне до пълна промяна или малко изменение в културните вярвания и етични норми, особено в академичните среди. Това изисква постоянство в действията и акцент върху положителните страни от промяната за хората и обществото като цяло. Ключов момент е схващането, че

институционалното разгръщане на устойчиво развитие във висшите училища не е еднократен акт, а сложен процес на промяна, който изисква значителен времеви интервал преди да се постигне последователен успех.

➤ **Индивидуални/личностни ограничения.**

На последно място като ограничение, но не и по важност е неразбирането и неосъзнаването на визията и принципите свързани с устойчивото развитие. Липсата на индивидуална ангажираност и обвързване на хората в академичните среди с целите, обхвата и ползите от постигането на силна устойчивост е съществен проблем. Не винаги те успяват да разберат напълно важността на подобна промяна върху конкурентоспособността на висшето училище спрямо останалите в национален и световен мащаб.

Преодоляването на подобни пречки изисква полагането на усилия за повишаване на информираността, уменията и ангажираността, както на преподавателите така и на административните служители. Едно добро начало е запознаването им с концепцията, принципите и ползите от устойчивото развитие. На следващо място е организиране и провеждане на редица образователни семинари с представяне на редица практически начини, които да ги образават как да допринесат за ефективното постигане на устойчивост. И по-конкретно, с оглед на спецификата на работата във висшите училища, това може да се реализира чрез регулярни работни срещи и разговори и разпространение на информационни листовки, брошури и др. Насочването на усилия в тази посока биха елиминирали, или поне довели до минимум вероятността за неразбиране и непознаване на принципите на устойчивото развитие. Освен това е необходимо и разработването на процедури, за оповестяване личният принос на активни участници в процеса водещ до устойчиво развитие. Подобни действия биха могли да се използват като средство за мотивация на всички останали участници в споменатите инициативи/

програми водещи до устойчивост.

Голяма част от споменатите ограничения са в съответствие с изследванията на редица автори, които ги определят като ключови за постигане на устойчиво развитие във висшите училища. Въпреки това е възможно освен тях да бъдат определени и други, които са съществени и зависят изцяло от индивидуалните особености на оценявания обект. Например културните и нрави биха могли понякога да действат като бариери или ускорители на процесите по пътя към устойчивост.

Заключение. Приемането и разгръщането на устойчивото развитие е непосилна задача на отделен индивид или организация, независимо от техните способности и желания. Това е задача на всички, особено в настоящата глобализирана среда, която изисква ангажираност и обвързване на всички. Именно тук решаваща роля играят висшите училища, които изграждат чувство за лична отговорност и увереност сред всички за постигане на устойчивост. Те информират, вдъхновяват, създават навици и направляват хората и организациите как да действат по този труден път. По пътя към тази цел (устойчиво развитие) те биха се сблъскали с различни ограничения, които са разгледани в настоящата статия.

Именно тези пречки са в основата бъдещи изследвания, особено относно тяхната тежест спрямо настоящата динамична среда във висшите училища. За преодоляване на тези бариери ще бъдат предложени практически решения, които не са универсални и зависят от индивидуалните особености на всяко висше училище. Обект на бъдещи изследвания е и влиянието на други фактори, като политическа система, върху концепцията за устойчивост във висшето училище, организацията и обществото като цяло.

Conclusions. The acceptance and deployment of sustainable development is an impossible task to individual person or

organization, regardless of their abilities and desires. This is a task for everyone, especially in this globalized environment that requires commitment and engagement of all. Precisely here universities play a crucial role that builds a sense of personal responsibility and confidence among all of sustainability. They inform, inspire, create habits and guide people and organizations how to act in this difficult time. On the way to this goal (sustainable development) they would face various restrictions that are discussed in this article.

Precisely those obstacles are the basis future research, especially regarding their severity to this dynamic environment in universities. To overcome these barriers will be proposed practical solutions that are not universal and depend on the individual characteristics of each university. The subject of future research is the influence of other factors such as political system, on the concept of sustainability in higher school, organization and society as a whole

Литература: 1. Adomssent, M. (2006), "Higher education for sustainability: challenges and obligations from a global perspective", in Adomssent, M., Godemann, J., Leicht, A. and Busch, A. (Eds), Higher Education for Sustainability. New Challenges from a Global Perspective, VAS, Frankfurt/Main, pp. 10-22. 2. Corcoran, P.B. and Wals, A.E.J. (2004), Higher Education and the Challenge of Sustainability: Problematics, Promise, and Practice, Kluwer, Boston. MA. 3. WCED (1987). World Commission on Environment and Development. Our Common Future. Oxford University Press. 4. Moore, J. (2005), "Is higher education ready for transformative learning? A question explored in the study of sustainability", Journal of Transformative Education, Vol. 3 No. 1, pp. 76-91. 5. Cortese, A. D. (2003). The critical role of higher education in creating a sustainable future. Planning for higher education, 31(3), 15-22. 6. Lozano, R. (2011). The state of sustainability reporting in universities. International Journal of Sustainability in Higher Education, 12(1), 67-78. 7. Velazquez, L., Munguia, N., Platt, A., & Taddei, J. (2006). Sustainable university: what can be the matter? Journal of Cleaner Production, 14(9-11), 810-819. 8. Velazquez, L., Munguia, N., & Sanchez, M. (2005). Deterring sustainability in higher education institutions: An appraisal of the factors which influence sustainability in higher education institutions. International Journal of Sustainability in Higher Education, 6(4), 383-391. 9. Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. Qualitative Research, 1(3), 385-405.